

D. MONASTYRSKA

COGNITIVE AND COMMUNICATIVE ASPECTS OF DISCOURSE STUDIES.

The article deals with the studies of different approaches to the interpretation and definition of the notion “discourse”. Cognitive and communicative aspects of discourse studies are considered.

Key words: discourse, context, extra-linguistic factors, discourse strategies of communication.

УДК 070

Ксенія СІЗОВА

ЖАНР ЖИТТЄВОЇ ІСТОРІЇ ЯК ІНДИКАТОР ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ДРУКОВАНИХ ЗМІ

У статті проаналізовано жанрові особливості життєвої історії, зокрема, сюжетна сфера, типова структура, система персонажів і заголовковий комплекс. Простежено зв'язок жанру з фольклорною чарівною казкою. Виокремлено ознаки життєвої історії, які відображають загальні тенденції розвитку сучасної преси.

Ключові слова: жанр, життєва історія, газетне видання, біографічний нарис, чарівна казка, тенденції розвитку.

Трансформаційні процеси і концептуальні зсуви у системі жанрів, питання жанрової гібридизації та жанрової дифузії є досить актуальними для сучасного журналістикознавства, про що свідчить велика кількість ґрунтовних розвідок, що вийшли останнім часом. Динаміці та перспективам розвитку жанрової системи і проблемам жанрової ідентифікації присвячені дослідження таких українських і російських вчених, як: М. Василенко, О. Голік, Л. Кройчик, Г. Лазутина, Н. Мантуло, І. Машенко, С. Шебеліст [2; 3; 5; 6; 7; 8; 10]. Аналіз змін у системі жанрів дозволяє виокремити загальні тенденції розвитку сучасних медіа.

Простежуючи ці тенденції у жанрологічному аспекті, О. Голік зазначає, що «жанрова система журналістських текстів є динамічною, рухливою, гнучкою та множинною структурою. Саме у цьому і полягає складність її дослідження. Еволюційний розвиток

сучасної теорії жанрів загалом, а в лоні жанрової системи зокрема, проходить відповідно до закону наступності, спадковості. Практична діяльність медіа презентує нові форми висловлення авторської думки, які є не лише результатом зовнішніх упливів із суміжних із журналістикою сфер, а наслідком внутрішнього розвитку, взаємопереходу та взаємодіяції жанрів» [3].

С. Шебеліст зауважує, що на сучасному етапі у журналістиці виразніше виявлено особистість автора, приділено увагу художній обробці дійсності, простежено тенденцію до жанрової дифузії і жанрового вібрування, набувають актуальності такі жанри, як політичний портрет, життєві історії, журналістське розслідування, версія, коментар, колонка та есей [10, с. 280].

Мета статті полягає у дослідженні специфіки жанру життєвої історії, аналізі її зв'язків із біографічним нарисом та з фольклорною чарівною казкою. Поліаспектний аналіз життєвих історій дозволяє також простежити певні тенденції розвитку сучасної преси. Матеріалом для дослідження стали тексти з газети «Факти і коментарі».

«Факти і коментарі» відрізняються від решти газетних видань тим, що в них життєві історії виділені в окрему постійну рубрику, яка так і називається – «Життєві історії». Для сучасного українського газетного видання це не є досить характерним: хоча у сучасній пресі й спостерігається зростання загальної кількості біографічних текстів (грунтовне дослідження цього явища наведене у розвідці С. Белькової [1]), але розподіляються вони нерівномірно – «життєписів багато у книгах і журналах, а у газетах (особливо щоденних) портретні описи зустрічаються рідко» [4]. С. Шебеліст зазначає, що «жанр життєвої історії зараз став настільки запотребованим, що для нього не тільки відводять місце у розважальних глянцевиx, переважно жіночих, журналах (рубрики «Історії вашого життя», «Сімейні історії», «Історії успіху»), але і створюють спеціальні видання («Успіхи і поразки», «Історії з життя», «Караван історій», «Story»))» [10, с. 276].

Аналіз життєвих історій у газеті «Факти і коментарі» засвідчує їх спорідненість із біографічним або портретним нарисом, жанром, який сьогодні є дуже продуктивним у журнальних виданнях, що спеціалізуються на біографіях. Російська дослідниця Л. Григор'єва стосовно популярності біографічного нарису зазначає, що «інтерес

до біографії окремої людини, до унікальності її особистості досягає особливо високого рівня на переломних етапах історії, популярність біографічних нарисів зростає під час переходу суспільства від тенденцій колективізму до тенденцій індивідуалізму» [4]. При цьому головним критерієм при виборі героїв стає їх звичайність (такі, як усі), а при виборі сюжету життєвої історії – її незвичайність. І хоча Г. Лазутіна підкреслює у сучасній періодиці тенденцію до зменшення нарисових форм, які розповідають про людей звичайних, але дійсно непересічних, а також акцентування на сенсаційності [6, с. 161], однак практика газети «Факти і коментарі» суперечить цій думці, адже героями рубрики є звичайні (однак часто непересічні) люди, які потрапляють у незвичайні обставини.

Отже, «Факти і коментарі» створили постійну рубрику (матеріали оновлюються майже щодня), яка є досить популярною серед читачів: про це свідчить жваве обговорення читачами газети сюжетів життєвих історій у коментарях на сторінках електронної версії газети. Виникають закономірні запитання: що ж саме приваблює аудиторію і чому ця жанрова модифікація є продуктивною і популярною.

Без сумніву, інтерес до біографій реальних людей (не лише історичних постатей, видатних діячів або зірок), яким довелося потрапити у складні ситуації, долати труднощі, перемагати обставини, є головною причиною популярності рубрики «Життєві історії». Однак хотілося б звернути увагу й на те, що можна побачити завдяки комплексному аналізу контенту рубрики, а саме – активне використання моделей фольклорного жанру чарівної казки. Базою для аналізу стала класична теорія казки В. Проппа [9]. Накладання закономірностей і алгоритмів, винайдених ученим при дослідженні масиву народних казок, на матеріали рубрики «Життєві історії» дозволяє побачити певні суттєві перегукування і паралелі.

Стрижневим положенням теорії В. Проппа є твердження про те, що чарівна казка відрізняється стабільним набором сюжетів. Закономірність починається там, де є повторюваність, а чарівна казка має специфічну повторюваність, адже композиція казок завжди однакова. Серед повторюваних елементів казки вчений виокремлює випробування, нагороду й покарання (решта може

змінюватися). Аналіз контенту рубрики «Життєві історії» також засвідчує стабільність набору сюжетів. Виділяємо три типові сюжети: сирота або дитина, позбавлена належної батьківської опіки, долає усі перешкоди і досягає життєвого успіху, тобто історія Попелюшки; людина бореться з важкою хворобою (або наслідками нещасного випадку) і перемагає завдяки допомозі небайдужих; людина протестує проти свавілля чиновників і добивається справедливості. Решта матеріалів має іншу жанрову природу: деякі тяжіють до рекомендацій та корисних порад, деякі до подорожніх нарисів тощо. Однак переважна більшість проаналізованих текстів (дві третини) укладається у сюжетно-тематичну схему чарівної казки.

Типовою історією про сироту є матеріал від 08.02.2013 р. під заголовком «Участница шоу «МастерШеф» Иванна Мироненко: „В детстве, когда я часто голодала, казалось, могу съесть все, что угодно“». Ця історія розповідає про дівчинку, яка зростала без батьків, але добилася успіху – стала учасницею кулінарного шоу і зараз має престижну роботу, повагу оточуючих і щасливу родину. Інші приклади: «История Маши Куликовской: после публикации «ФАКТОВ» девушку-сироту буквально завалили одеждой и продуктами» від 18.01.2013 р., «Мы всю жизнь просили на хлебушек, а сейчас сами раздаем еду» від 09.01.2013 р., «Мы думали, что никому не нужны... Теперь нас у мамы тринадцать, и мы знаем, что такое счастье» від 21.12.2012 р. тощо. Історії Попелюшки взагалі є найбільш широко репрезентованими: це матеріал «63-летний сын легендарной «королевы джаза» Эллы Фицджеральд нашел любовь в Украине» від 01.03.2013 р., що розповідає про шлюб віолончелістки з Енергодара, а також історія «У героев «ФАКТОВ», познакомившихся благодаря... вещему сну, родился второй сынишка» від 08.03.2013 р. про те, як мешканка Рівного, вдова з двома дітьми, одружилася з американцем. Варто звернути увагу на використання у цьому матеріалі мотиву віщого сну, типового для чарівної казки.

Історію другого типу можна проілюструвати матеріалом від 12.02.2013 р. «Чудом выживший в Карпатах сноубордист: «Любимая сказала: „Это не беда, что ты остался без ноги“», про те, як спортсмен, що потрапив під лавину, боровся за життя, а зараз намагається знайти гідне місце у соціумі, незважаючи на тяжкі

травми. Подібний сюжет має велика кількість матеріалів: «26-летний киевлянин, восемь лет прикованный к постели, вновь стал на ноги» від 24.01.2013 р., «В пять лет сын начал сочинять стихи, набирая слова на компьютерной клавиатуре... носом» від 15.01.2013 р., «13-летний незрячий(!) диджей Юра Астахов: „Кнопки на музыкальном пульте я мысленно представляю и нахожу на ощупь“» від 01.12.2012 р. та інші. Історія «Ник Вуйчич: «В детстве каждый вечер я молился: „Боже, дай мне руки и ноги!“» від 09.03.2013 р., яка розповідає про австралійця, який народився без кінцівок і знайшов у собі сили активно жити і допомагати іншим, нагадує поширений казковий сюжет про Мальчика-с-пальчик або Котигорошка..

Про боротьбу людини із свавіллям чиновників за справедливість розповідають такі матеріали, як: «Благодаря телешоу луганчанин сумел доказать, что не совершал преступления» від 22.01.2013 р., «Благодаря усилиям супругов Бартош из Закарпатья в маленькое село Чинадиево едут венчаться влюбленные со всей Украины» від 08.02.2013 р. про подружжя, яке самотужки реставрує середньовічний замок, та інші матеріали.

Аналіз усього масиву життєвих історій у газеті дозволяє виокремити наступні типові казкові мотиви, які є сюжетотворчими для цих матеріалів:

- сирітство;
- віщий сон або інший містичний знак;
- чарівний предмет;
- чарівні помічники;
- загробні дарувальники;
- тимчасова смерть;
- складні завдання.

У структурному аспекті досліджувані життєві історії також репрезентують подібність до чарівної казки. Остання завжди має чітку тричастинну структуру: вона складається із зав'язки (нещастя або недостача, брак), боротьби і розв'язки, яка часто являє собою шлюб. Аналогічно структуру має переважна більшість газетних життєвих історій, зокрема матеріал «Участница „Зваженных та счастливых“ Марта Карпенко: „В какой-то момент я вдруг поняла, что люблю Андрея Марнауза“» від 14.02.2013 р., що розповідає про молодих киян, які познайомилися під час телевізійного проекту і

одружилися. До участі у проєкті життя героїв було складним (надмірна вага, проблеми з роботою й у стосунках з оточуючими), але завдяки наполегливості вони подолали усі труднощі і стали щасливими.

Система персонажів життєвих історій співпадає з казковою. Дії, які мають значення для розвитку сюжету, В. Пропп називає функціями. Саме функції складають стабільно повторювані елементи казок. За функціями виділяються типи героїв. Головний герой чарівної казки має два функціональні різновиди: герой-шукач і герой-жертва. Варто зазначити, що герої-шукачі у життєвих історіях з «Фактів і коментарів» представлені менше, ніж герої-жертви. Типовим героєм-шукачем є американець у третьому поколінні Юрко Фединський (матеріал «Все родственники отговаривали меня от поездки в Украину, пугали: „Тебя коммунисты в тюрьму посадят, отправят в Сибирь!“» від 10.11.2011 р.), який п'ятнадцять років тому ризикнув повернутися на землю предків і зараз відновлює традиції кобзарства у селі на Полтавщині.

Інші персонажі чарівної казки належать до трьох категорій: антагоністів, дарувальників і помічників.

Антагоністами у газетних матеріалах найчастіше виступають корумповані чиновники-бюрократи, можновладці, заможні люди. Отже, народна казка і сучасна життєва історію демонструють суголосність у виборі кандидатів у негативні персонажі.

На відміну від традиційності у виборі антагоністів, персонажні ролі дарувальників і помічників у газеті дещо модернізовані. Читачам пропонується інтерактивна модель – вони можуть виступити як помічники, стати персонажами певної історії, підтримавши героя фінансово, матеріально та морально. Роль же головного дарувальника, своєрідної феї, часто виконує власне газета «Факти і коментарі», як, наприклад, у матеріалі «Только теперь я поняла, как мало нужно человеку для полного счастья» від 21.11.2012 р., у якому розповідається про те, як багатодітна родина погорільців отримала нове помешкання завдяки фінансовій допомозі редакції видання. У матеріалі пишеться, що напередодні 15-річного ювілею газети головний редактор «Фактів і коментарів» Олександр Швець запропонував відмовитися від ювілейного бенкету та замість цього подарувати будинок сім'ї погорільців, а

колектив і акціонери підтримали цю ідею. Таким чином, до виховної функції матеріалу додається PR-функція.

Заголовковий комплекс життєвих історій має певні паралелі з фольклором, передусім тим, що усі заголовки матеріалів однотипні, це обов'язково речення з тексту, яке відбиває його основний зміст і формує стійку перспекцію на розгортання сюжету. Такий тип називання є досить традиційними, адже споконвіку заголовок розглядався як етикетка, ярлик, що постулює тему, ідею твору, називає місце події або характеризує головного героя. У фольклорі назва не ставила запитань і не закликала до дій, вона лише констатувала, про що саме йтиметься у творі.

Дослідження сюжетів, структури, системи персонажів і титульного комплексу матеріалів рубрики «Життєві історії» дозволяє зробити висновок про те, що жанр журналістики, який веде генезис від біографічного або портретного нариса, на сторінках газети «Факти і коментарів» дещо модифікується, репрезентуючи ознаки фольклорного. Аналіз контенту рубрики засвідчує активну експлуатацію у матеріалах стрижневих сюжетних, композиційних і образних моделей чарівної казки. Картина світу, яка продукується на сторінках газети, суголосна архетипічним уявленням читачів. Вибір героїв і сюжетів життєвих історій відбувається переважно за принципом подібності до чарівної казки. Внаслідок цього рубрика виявляється приреченою на успіх, адже її популярність зумовлена тисячолітнім культурним досвідом, закоріненістю схем і образів у народній свідомості. Сучасна людина потребує казок, що структурують світ на свій і чужий, надихають на боротьбу і дарують віру в щасливий фінал. І «Факти і коментарі» вдало користуються цією фундаментальною потребою. Крім розважальної, виховної та інформаційної функцій, які є домінантними для життєвої історії, жанр використовується для створення позитивного іміджу видання, тобто спостерігається актуальна для ЗМІ гібридизація видів масової комунікації.

На нашу думку, динаміка розвитку жанру життєвої історії репрезентує загальну для сучасних українських ЗМІ, розрахованих на масову аудиторію, тенденцію спрощення, певної примітивізації. Вектор руху, спрямований до архаїчного, долітературного, тобто фольклорного типу мислення, можна простежити у життєвій історії на усіх рівнях. До речі, продуктивність і популярність власне

життєвої історії є свідченням певного спрощення, що не оминуло жанрової системи журналістики, яка вже втратила найскладніші (й у аспекті продукування, й у аспекті рецепції) жанри, зокрема, памфлет і фейлетон, а зараз втрачає й біографічний нарис, який перетворюється або на фольклор, або на агіографію (у випадку політичного портрета).

Виявляючи характерні жанрово-стильові ознаки життєвої історії, передусім варто зазначити типову для сучасних друкованих ЗМІ тенденцію до суттєвої зміни співвідношення текстової і графічної інформації. Зараз частіше не ілюстрація доповнює зміст тексту, а текст стає коментарем, поясненням до ілюстрації. Певні видання (наприклад, глянцеви журнали) взагалі зводять текст до мінімуму.

У жанрі життєвої історії спостерігається зменшення обсягу тексту, яке є загальним для усіх жанрів журналістики. Великий матеріал сьогодні є скоріше винятком, ніж правилом.

На мовному рівні необхідно зазначити зменшення і спрощення словника, тенденція до уникання складної, не часто вживаної лексики. Аналіз синтаксичних особливостей текстів засвідчує скорочення речень. На рівні стилістики маємо суттєве зменшення використання тропів та стилістичних фігур.

Отже, сучасна медійна ситуація репрезентує завершення кола. Колись література вийшла з фольклору, потім з літератури народилася журналістика, яка зараз знову повертається до першоджерел.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Белькова С. Модифікація портретного нарису в сучасній українській газетній практиці (на матеріалі загальноукраїнських та регіональних видань початку ХХІ ст.) / Світлана Белькова // // Діалог : Медіа-студії : Зб. наук. праць / ред. кол. : О. Александров (відп. ред.) [та ін.]. – Одеса : Астропринт, 2012. – Вип. 15. – С. 219–232.

2. Василенко М. К. Динаміка розвитку інформаційних та аналітичних жанрів в українській пресі : монографія / М. К. Василенко. – К. : Вид-во Київського університету, 2006. – 368 с.

3. Голік О. В. Жанрова система друкованих ЗМІ : новітні підходи до класифікації та перспективи розвитку [Електронний

ресурс] / О. В. Голік. – Режим доступу : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2386>

4. Григорьева Л. М. Биографический очерк в современной российской журнальной периодике : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.01.10 «Журналистика» [Электронный ресурс] / Л. М. Григорьева. – Режим доступа : <http://mediascope.ru/node/667>

5. Кройчик Л. Е. Система журналистских жанров / Л. Е. Кройчик // Основы творческой деятельности журналиста / Ред.-сост. С. Г. Корконосенко. – СПб : Знание, 2000. – С. 125–168.

6. Лазутина Г. В. Жанры авторского журналистского творчества в современных российских СМИ / Г. В. Лазутина, С. С. Распопова. – М. : Аспект Пресс, 2001. – 320 с.

7. Мантуло Н. Б. Проблеми жанрової ідентифікації текстів масової комунікації / Н. Б. Мантуло // Держава і регіони. Серія : Гуманітарні науки. – 2009. – № 1 – 2. – С. 163–169.

8. Мащенко І. Г. Енциклопедія електронних мас-медіа : у 2 т. / І. Г. Мащенко. – Запоріжжя : Дике Поле, 2006. – Т. 2. Термінологічний словник основних понять і виразів : телебачення, радіомовлення, кіно, відео, аудіо. – 512 с.

9. Пропп В. Я. Русская сказка / [отв. ред. К. В. Чистов; В. И. Еремина] / В. Я. Пропп. – Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1984. – 335 с.

10. Шебеліст С. Трансформаційні процеси в системі журналістських жанрів / С. Шебеліст // Вісник Львівського університету. Серія : теле- та радіожурналістика. – 2010. – Вип. 9. – Ч. 1. – С. 274–280.

К. СІЗОВА

ЖАНР ЖИТЕЙСКОЙ ИСТОРИИ КАК ИНДИКАТОР ТЕНДЕНЦИЙ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННЫХ ПЕЧАТНЫХ СМИ

В статье проанализированы жанровые особенности житейской истории, в том числе, сюжетная сфера, типичная структура, система персонажей и заголовочный комплекс. Прослежена связь жанра с фольклорной волшебной сказкой. Выделены признаки житейской истории, отражающие общие тенденции развития современной прессы.

Ключевые слова: жанр, житейская история, газетное издание, биографический очерк, волшебная сказка, тенденции развития.

K. SIZOVA

GENRE OF LIFE STORY PRAGMATIC AS INDICATOR OF MODERN TRENDS PRINT MEDIA

The article considers the genre features of life stories, including the subject, the typical structure, the system of characters and title complex. The relationship with the genre of folk fairy tales is traced. The features of life store, reflecting general trends in the development of the modern press, are identified.

Key words: genre modification, life story, newspaper, biographical essay, fairy tale, trends.

УДК 81'371(084.1)(045)

Оксана ШВЕД

ХУДОЖНІ ТА ЕСТЕТИЧНІ АСПЕКТИ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті розглянуто одну із форм невербальної комунікації - графічну/зображувальну творчість та її продукт – картини/зображення. Зроблено висновок про те, що картини сильніше у порівнянні з мовою продукують незалежні від значення ефекти/наслідки. Водночас ці ефекти є більш дифузними, непередбачуваними, «антиавторськими», «анархічними» у порівнянні з текстами чи суто вербальними формами комунікації.

Ключові слова: художня комунікація, денотація, зображення, код, автор, адресат.

В наш час не викликає сумніву багатоаспектність феномену комунікації. Комунікація, спілкування може розгортатися у формі внутрішнього мовлення людини, своєрідного діалогу із самим собою. Цей варіант комунікативної функції мови називають особистісним (особистісною функцією мови). Адже все те, що людина говорить або пише для інших вона критично осмислює і для себе самої, оцінює можливі наслідки свого висловлювання, і у відповідності з цією оцінкою або коригує свої висловлювання, або ж взагалі відмовляється від них.

Комунікативна функція мови може реалізуватися і з метою самовираження особистості. Далеко не кожний письменник або